

gat, nahiv ve aruz dersleri aldı. Genç yaşıta gittiği Mısır'da Fâtîmî halifelerinden Muiz-Lidînîllâh ve Azîz-Billâh'ın hizmetinde bulundu. Lugata ve nahve dair bazı kitaplarını bu sırada kaleme alan Kazzâz halifelerin takdirini kazandı. Bir rivayete göre Halife Azîz-Billâh'ın ölümünden (386/996) sonra Kayrevan'a gitmiş (Abduh Abdülazîz Kalkile, s. 66); diğer bir rivayete göre ise halifenin vefatından önce hacca gitmek üzere Mısır'dan ayrılmış, hac dönüşü Irak'ta Hasan b. Beşîr el-Âmidî başta olmak üzere dil ve edebiyat âlimleriyle görüşüştükten sonra Kayrevan'a dönmüştür (Münçi el-Kâ'bî, s. 33). Kazzâz, hayatının son yıllarda Zîrî hânedanından Muiz b. Bâdîs'in ihsanlarına nâil oldu ve Kayrevan'da vefat etti. Nahiv, lugat ve edebiyatta "Kayrevan'ın şeyhi" olarak anılan Kazzâz'ın çeşitli kitapları ile biyografisine yer verilen kaynaklar vasisıyla günümüze ulaşan şiirlerinden, bu alanda üstün bir yeteneğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Yetiştiirdiği öğrenciler ve yazdığı eserlerle Kazzâz, Zîrîler dönemindeki Kayrevan edebî ekolünde yönlendirici bir rol oynamıştır. Çoğu Arap edebiyatında tanınmış olan Ibn Reşîk el-Kayrevânî, Ibn Şeref el-Kayrevânî, Îbnü'l-Rebîb diye bilinen Hasan b. Muhammed et-Temîmî, Mekkî b. Ebû Tâlib, Abdurrahman b. Abdullah el-Mutarriz, Îbnü'l-Ber, İbrâhim b. Sadaka el-Gîrnâtî ve Ebû Amr et-Teyyârî onun öğrencileri arasında yer alır.

Eserleri. 1. *Dârâ'irü's-şâ'i'r* (*Mâ yecûzü li's-şâ'i'r fi'z-zarûre*). Vezin, kafife ve diğer bazı zaruretler sebebiyle şairlerin kural dışı kullanım ve tasarruflarına dair olan eseri, Münçi el-Kâ'bî (Tunus 1971), Muhammed Zağlûl Sellâm ve Muhammed Mustafa Heddâre ile (İskenderiye 1973) Ramazan Abdüttevâb ve Selâhaddin el-Hâdfî (Kahire 1412/1992) neşretmiştir. 2. *el-'Âşerât fi'l-luğâ*. Yaklaşık on veya daha fazla anlamı olan kelimelerin derlendiği bir sözlüktür. Müellif bu kitabında

Gulâmu Sa'leb'in aynı konudaki eserini örnek almıştır. İlk defa Sayda'da (Lübnan) basılan eseri (1344) Hâtim Sâlih ed-Dâmin, *Mâ lem-yünser min Kitâbi'l-'Âşerât li'l-Kazzâz el-Kayrevânî* adlı çalışmasıyla tamamlamıştır (Bağdad 1988). Kitabı ayrıca Yahyâ Abdürâraf Cebr de neşretmiştir (Amman 1404/1984). 3. *el-Hulâ ve's-şiyâ'at* (*Kitâb fîhi zikru şey'in mine'l-hulâ*). İnsan vücudunun ve organlarının renk, boy, şekil, güzellik, çırkinlik ve kusur gibi özelliklerine dair olan eserin başındaki ifadelerden köle tâcirlerinin işini kolaylaştırmak için kaleme alındığı anlaşılmaktadır (nşr. Tâhir en-Nâsân ve Ahmed Kadîr Kîlânî, Sayda 1341/1922). 4. *el-Müselleş*. Arapça'da bir hareke farkıyla üç değişik kelime oluşturan kalıplarla ilgili bir sözlüktür. Kutrub'un *Müselleşât*'ından sonra bu alanda zamanımıza ulaşan ikinci eser olup önemli bir tarihî belge niteliğindedir. Baştan Üçte bir kadardan eksik doksan altı varaklı bir nûshâsı Meşhed Âsitân-ı Kuds Kütiphanesi'ndedir (nr. 2754). Salâh el-Fertûsî eserin müselles fiillerle ilgili son bölümünü yâymâmatmıştır (bk. bibl.). 5. *el-Câmi'* (*fi'l-luğâ*). Kazzâz'ın en tanınmış eseri olup Halife Azîz-Billâh'ın emriyle yazılmıştır. Muhammed b. Ahmed el-Ezherî'nin *Tehzîbü'l-luğâ'sına* benzediği kaydedilen kitap Îbn Manzûr, Firûzâbâdî, Zebîdî başta olmak üzere birçok lugat ve nahiv âliminin eserlerine kaynak olmuştur (Sezgin, VIII, 250). 6. *el-Hurûf*. Kazzâz, 1000 varak hacminde olduğu rivayet edilen Arapça edatlara dair bu eserini de 361 (972) yılında Azîz-Billâh'ın isteğiyle kaleme almıştır (Îbnü'l-Kiftî, *Înbâhû'r-ruvât*, III, 86).

Kazzâz'ın kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *î'râbû'd-Düreydiyye* ve *şerhuhâ* (Îbn Düreyd'in memdûd ve maksûr isimlere dair *el-Mâksûre* adlı kasidesinin şerh ve tahlilidir), *el-Mî'ât* (*el-'Âşerât*'ın benzeri bir çalışmadır), *el-Mu'terîz*, *el-Müfterîk*, *et-Ta'rîz*

ve *t-tâşrîh*, *Şerhü Risâleti'l-belâga*, *Mâ uğize 'ale'l-Mütenebbî* (*mine'l-lañni ve'l-ğalât*), *Ebyât(ü'l-)me'anî ffî şî'ri'l-Mütenebbî*, *Me'anîş-şî'r*, *Şerhü Risâleti's-Şeyh Ebî Ca'fer el-'Adevî*, *Edebü's-sultân ve't-te'eddüb lehû*, *Gâribü'l-Buhârî*, *el-Me'âlim*, *ed-Dâd ve'z-żâdâ*, *el-Kelimâtü'l-müşâkiletü's-suver*. Münçi el-Kâ'bî hakkında *el-Kazzâz el-Kayrevânî: Hayâtuhû ve âşâruh adîya* bir kitap yayımlamıştır (Tunus 1968).

BİBLİYOGRAFYA :

Kazzâz, *Mâ yecûzü li's-şâ'i'r fi'z-zarûre* (nşr. Ramazan Abdüttevâb – Selâhaddin el-Hâdfî), Kahire 1412/1992, neşredenlerin girişi, s. 15-28; a.mlf., *el-'Âşerât fi'l-luğâ* (nşr. Yahyâ Abdürâraf Cebr), Amman 1404/1984, neşredenin girişi, s. 6-13; Îbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-Ulme* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1374/1955, I, 72, 107, 131, 155, 174, 183; II, 78, 85, 186-188, 245; a.mlf., *Ünmüzeçü'z-zamân fî şu'arâ'l-Kayrevân* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî – Beşîr el-Bekkûş), Tunus 1406/1986, s. 365-369; Îbn Hayr, *Fehrese*, Bağdad, ts. (Mektebetü'l-müsennâ), s. 362-363; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XVIII, 105-109; Îbnü'l-Kiftî, *Înbâhû'r-ruvât*, III, 84-87; a.mlf., *el-Muhammedün mine's-şu'arâ'* (nşr. Riyâd Abdülhamîd Murâd), Beyrut 1408/1988, s. 261-262; Îbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile* (nşr. A. Bel – M. Ben Cheneb), Cezayir 1920, s. 163; Îbn Hallîkân, *Vefeyât*, IV, 374-376; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 539; Sezgin, GAS, VIII, 62, 250; Münçi el-Kâ'bî, *el-Kazzâz el-Kayrevânî: Hayâtuhû ve âşâruh*, Tunus 1968; C. Zeydân, Adâb, II, 312; Ömer Ferruh, *Târihu'l-edeb*, IV, 351-354, 374; Abdûh Abdülazîz Kalkile, *el-Belâtu'l-edebî li'l-Mu'iz b. Bâdîs*, Riyad 1403/1983, s. 65-75; Ahmed Hasan Ferhât, Mekkî b. Ebî Tâlib ve *Tefsîrü'l-Kur'ân*, Amman 1404/1984, s. 56-57; Salâh el-Fertûsî, "Evrâk min Kitâbi'l-Müselleş", *el-Mevrid*, XII/3, Bağdad 1983, s. 301-316; Ch. Bouyahia, "al-Kazzâz", *EI²* (Ing.), IV, 867.

■ MUSTAFA KILIÇLI

KAZZÂZ HASAN ÇELEBİ

(bk. HASAN ÇELEBİ, Kazzâz).

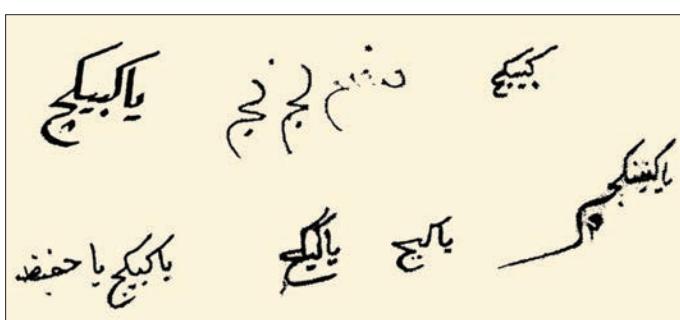
KEBÂİR

(bk. KEBÎRE).

KEBÎKEC

El yazması kitapları
güvelerden korumak için
üzerlerine yazılan
ve tılsımlı olduğuna inanılan kelime.

Kitapların genellikle ilk sayfasına "kebîkec", "yâ kebîkec", "yâ hâfîz yâ kebîkec" gibi ibarelerle yazılan kelimenin, Süryânicâde haşerati yok etmekle görevli bir meleğin veya kitap kurtları şeyhinin adı

Cesitli
kebîkec
örnekleri

KEBİKEC

olduğu ve üzerine yazıldığı kitaba haşeratın, o melekten korktuğu yahut şeyhlerinin adına saygı duyduğu için zarar vermediği rivayet edilir. Başka bir rivayete göre ise yine kitap kurtlarını etkileyen tilismili bir söz veya duadır. Değişik kaynaklarda kebîkec bir bitki olarak düğün çiçeği, sarı çiçekli düğün otu, keffû's-sebu', kırlangıç otu, kes-i-viran, şecerü'd-defâdî', Kibrit çiçeği, kurbağa otu, kurbağa ayası, kâğıthâne çiçeği, mastava çiçeği, ranunculus asiaticus, sarı çiçek, sirtlan ayası, sütleğen, şakîk, verdü'l-hub, yırtıcılar ayası gibi karşılıkları da bulunmaktadır.

Kitapları haşeratın tahribinden korumak amacıyla Eskiçağlardan beri çeşitli tedbirler alındığı bilinmektedir. Bunun için bazı bitkilerin suyu veya yağı kullanılmıştır. Tıp yazmalarından elde edilen bilgilere göre kebîkec zehirli bir bitki olması ve o bitkiden üretilen bir maddeinin mürekkebe karıştırılıp yazı veya sadece kebîkec kelimesinin yazılmış bulunması ihtimali büyütür. Bu var sayına göre kebîkec önceleri ilmi temellere dayanan bir uygulamayken zamanla folklorik bir unsur, bir inanç şeklini almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lugat-i Ni'metullahi, Süleymaniye Ktp., Damad İbrahim Paşa, nr. 1139, vr. 198*; *Burhân-i Kâtî' Tercümesi*, II, 335; Steingass, *Dictionary*, s. 1013; Hadiye Tuncer, *Yabanî Bitkiler Sözlüğü*, Ankara 1974, s. 295; Turhan Baytop, *Türkiye'de Bitkilerle Tedavi*, İstanbul 1984, s. 155; Orhan Ş. Gökyay, "Kebîkec Duası", *TDI*, XXXI/280 (1975), s. 16; A. Gacek, "The Use of Kabikaj in Arabic Manuscripts", *Manuscripts of the Middle East*, I, Leiden 1986, s. 49-53 (aynı makalenin Türkçe'si için bk. "Arapça Elyazmalarında Kebîkec" [trc. Ali Yaycioğlu], *Kebîkec*, II/5, Ankara 1997, s. 5-8); a.mlf., "Arabic Calligraphy and the 'Herbal of Al-Ghafiqi'; A Survey of Arabic Manuscripts at McGill University", *Fontanus*, II, Montréal 1989, s. 47-50; J. W. Pollock, "Kabikaj to Book Pouches: Library Preservation Magic and Technique in Syria of the 1880's and in the 1980's West", *MELA Notes*, XLIV, Cambridge 1988, s. 8-10; Aziz Gökçe, "Kebîkec'in Aslı-Faslı: Kebîkec Adı Üzerine Bir Araştırma", *Kebîkec*, II/3 (1996), s. 5-7; Pakalın, II, 236.

TUBA ÇAVDAR

KEBİR
(كبير)

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "büyük ve cüsseli, ulu ve yüce olmak" mânâsında Kebîr masdarından türemiş bir sıfat olup "büyük ve gövdeli, ulu ve yüce" demektir. Kebîr, esmâ-i hüsnâdan biri olarak "zâtının ve sıfatlarının

mâhiyeti bilinemeyecek kadar ulu" şeklinde tanımlanır. Kur'an-ı Kerîm'de kibîr kavramı on dokuz âayette Allah'ın zâtına veya sıfatlarına nisbet edilmektedir. Zât-i ilâhiyyeye izâfe edilenlerden altısı kebîr, biri doksan dokuz isim içinde yer alan mütekebbîr, biri "azamet, yükselik ve hükümrilik" anlamındaki *kibriyâ* kelimesidir. "Büyük, daha büyük, yegâne büyük" mânâsına gelen ve muhtelif hadis rivayetlerinde Allah'a nisbet edilen *ekber* Kur'an'da Cenâb-ı Hakk'ın halk, rızâ, makt (gazab) gibi sıfatlarıyla bağlantılı olarak beş âayette yer alır. Bunlardan başka, fil kalıbında olmak üzere zât-i ilâhiyyeyi yükseltmeyi (tekbi'r) konu edinen dört ve Allah'ın âyetleri hakkında bilgisizce tartışanlar yapmayacakları şeyleri söyleyenler için ilâhî gazabın büyük olduğunu ifade eden iki âayette kibîr kavramı geçmektedir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "kbr" md.). Kebîr, doksan dokuz ismi içeren Tirmizi ve İbn Mâce rivayetlerinden sadece birincinin listesinde yer almıştır (Tirmizi, "Da'avât", 82). Ayrıca *kibriyâ* kelimesi çeşitli hadislerde Allah'a nisbet edilmişdir (*Müsned*, II, 248, 376; Müslim, "Birr", 136; Ebû Dâvûd, "Libâs", 25; İbn Mâce, "Zühd", 16). Tekbir alma çerçevesinde Hz. Peygamber'e izâfe edilen sözlü ve fiili sünnet rivayetlerinin sayısı ise pek çoktur (Wensinck, *el-Mu'cem*, "kbr" md.).

Âlimler, kebîrin ifade ettiği "cüsseli ve gövdeli olan" şeklindeki hacim büyülüğü mânâsının Allah'a nisbet edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Esasen bu isim Kur'an'da yer aldığı âyetlerin başında "yüce, aşkin" anlamındaki "âlî", birinde de yine aynı mânaya gelen "mûteâlî" ismiyle birlikte zikredilerek maddî büyülügün söz konusu olmadığı vurgulanmıştır. Ebû Mansûr el-Mâtürîdi Allah'ın gerçek mâbûd, putların ise bâtil şeyler olduğunu ifade eden âyetteki (el-Hac 22/62) "âlî-kebîr" isimlerini, insanların gerek maddî ihtiyaçları olan geçim vasıtaları vb. hususların gerekse ebedî kurtuluşu sağlayan şefaat, dua ve ibadetlerin kabulü gibi mânevî ihtiyaçlarının þütlardan değil Allah'tan isteneceği şeklinde mânalandırılmıştır (*Tevilâtü'l-Kur'an*, vr. 484^b).

Hemen bütün İslâm âlimleri, kebîr isminin muhtevalasına tenzîh açıdan yaklaşarak "şanı yüce ve azameti büyük olan, kudret ve hükümrânlığına sınır bulunmayan, hiçbir şeye muhtaç olmayan, yaratılmışlara benzemeyen" şeklinde anlam vermişlerdir. Gazzâlî, "azamet sahibi" diye mânalandırdığı kebîr isminin temel anlamının zât-i ilâhiyyenin kermalinden iba-

ret olduğunu kaydeder. Gazzâlî zâtî kemeali de varlığın kemaline irca eder ve bu nu Allah'ın ezelî-ebedî olması ve her mevcudun varlığının O'ndan kaynaklanması şeklinde yorumlar (*el-Mâksâdû'l-esnâ*, s. 118-119).

Kibîr kavramının ism-i tâfdîl sîgasıyla zât-i ilâhiyyeye nisbet edildiği "Allâhüekber" ifadesi, gerek dilciler gerek esmâ-i hüsna müelliflerince iki şekilde yorumlamıştır. İsm-i tâfdîlin mukayeseli üstünlük ifade ettiğini göz önünde bulunduran âlimler ekbere "kebîr" anlamını vermişlerdir. Bazıları da Allah'a nisbet edilen kavramlarda mukayese ve iştirakin söz konusu olmayacağıını söyleyerek ekbere ism-i tâfdîl mânâsını vermekte sakınca görmemiş ve bunun "her şeyden yüce, her şeye hâkim, hiçbir şeye benzemeyen" anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Allah'ın zâtî-tenzîhî isimleri grubu içinde mütalaa edilen kebîr alî, azîm, celîl ve mûteâlî isimleriyle anlam yakınılığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kbr" md.; İbnü'l-Esrî, *en-Nihâye*, "kbr" md.; *Lisânü'l-Arab*, "kbr" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "kbr" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "kbr" md.; *Müsned*, II, 248, 376; Müslim, "Birr", 136; Ebû Dâvûd, "Libâs", 25; İbn Mâce, "Zühd", 16; Tirmizi, "Da'avât", 82; Zuccâc, *Tefsîr esmâ'i'llâhi'l-hüsna* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1399/1979, s. 48; Ebû'l-Kâsim ez-Zeccâcî, *İşti-kâku esmâ'i'llâh* (nşr. Abdülhüseyin el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 156; Mâtürîdi, *Tevilâtü'l-Kur'an*, Haci Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 484^b; Hattâbî, *Şe'nü'd-dû'a'* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dîmaşk 1404/1984, s. 66-67; Halîmî, *el-Minhâc fî şu'abi'l-imân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 196; İbn Fûrek, *Micerredü'l-Mâkâlât*, s. 47, 52; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-sîfât*, Kayseri Raşîd Efendi Ktp., nr. 497; Kuşeyrî, *et-Tâhâbî fî't-tezkîr* (nşr. İbrahim Besyûnî), Kahire 1968, s. 58; Gazzâlî, *el-Mâksâdû'l-esnâ* (Fazlûh), s. 13, 118-119, 126; Ebû Bekir İbnü'l-Arabi, *el-Emedû'l-âksâ*, Haci Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 37^b-38^b; Fahreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdürâûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 267-268.

BEKİR TOPALOĞLU

KEBİR

(كبير)

(ö. 924/1518 [?])

Kebîrpanthîler tarikatının
kurucusu kabul edilen
Hindistanlı sûfi.

828'de (1425) Benâres yakınlarındaki Sambat'ta doğdu. Müslüman bir babanın oğlu veya evlâtlığı olduğu rivayet edilmektedir. İslâmî eğitim alarak büyünen Kebîr